

Hermen J. Jacobs (1887-1976) *strijdmakker* in de ontwikkeling van het buitengewoon onderwijs

SAMENVATTING

'Beste oude strijdmakker'. Deze aanhef stond boven het briefje dat Nicolaas Ype Vlietstra - hoofdinspecteur voor het buitengewoon onderwijs - in 1975 schreef aan Hermen J. Jacobs. Een briefje waarin hij tevens sprak over 'de goede vrienden uit een snel wegschietend verleden'.¹ Deze aanhef toont de onderlinge verbondenheid van onze onderwijspioniers. Een van die pioniers is Hermen J. Jacobs, onderwijzer en zijn hele leven actief in het verbeteren van de kwaliteit van het buitengewoon onderwijs. Zo was hij naast zijn baan als hoofd van een school voor buitengewoon onderwijs, jarenlang lid van het bestuur van de *Vereniging voor Onderwijzers en Artsen (O en A)*; de *Stichting voor Buitengewoon Onderwijs*; de *Centrale Vereniging voor vakantiekolonies voor zwakzinnige kinderen*; de *Schroeder van der Kolk Stichting* en de *Uitgeverij HAGA*. In deze besturen vervulde hij veelal de functie van secretaris en/of penningmeester. In die rol was hij een van de krachten - strijdmakkers - die het onderwijs realiseerden zoals wij dat nu kennen als *speciaal onderwijs*. In dit artikel beperken we ons tot de hoofdlijn.²

hij werkt vooral samen met de artsen dr. A. van Voorthuijsen, dr. D. Herderschêe en de onderwijzers J.A. van Praagh en P.H. Schreuder. Gezamenlijk speelden zij een sleutelrol bij de ontwikkeling van het buitengewoon onderwijs

1 Inleiding

Hermen J. Jacobs' jeugd - eind 19^e eeuw - speelde zich af in een tijd waarin veel armoede heerste. De trek naar de grote steden was vanwege de industrialisatie goed op gang gekomen. De woonomstandigheden in die steden lieten voor velen te wensen over en het onderwijs was nog niet verplicht. Dit was de tijd waarin Hermen J. Jacobs naar school ging, opgroeide en onderwijzer zou worden. Een onderwijzer die met name getroffen werd door de sociale ongelijkheid en de ontbrekende zorg voor gehandicapte kinderen. Buitengewoon onderwijs was nauwelijks aanwezig. In 's-Gravenhage had C.E. van Koetsveld zijn 'idioten'-school in 1855 geopend en in Amsterdam opende F.Y. Kingma in 1862 zijn *Inrichting voor spraakgebrekkigen*. Pas later, in 1896, startte D. Köhler in Rotterdam met het dagonderwijs aan 'achterlijke' kinderen. Daarna (1904) kwam al snel de eerste Buitengewone school voor Lager Onderwijs in Den Haag. Hermen J. Jacobs zou later onderwijzer worden aan deze school. In deze periode werd het initiatief genomen tot oprichting van de *Vereeni-*

ging van *Onderwijzers en Artsen werkzaam aan Inrichtingen voor Onderwijs aan Achterlijke en Zenuwzwakke Kinderen* (O en A). Deze vereniging - opgericht door D. Köhler en A.J. Schreuder - werd de belangrijkste katalysator bij de ontwikkeling van het buitengewoon onderwijs in de eerste helft van de 20^e eeuw. Genoemde vereniging richtte zich op het stichten van nieuwe scholen en tevens was de vereniging van belang om informatie uit te wisselen en kennis te ontwikkelen. De leerplichtwet van 1901 zorgde namelijk voor een sterke toename van leerlingen die aangewezen waren op speciale onderwijsvoorzieningen. Uiteindelijk werd in 1920 de wettelijke verankering van het buitengewoon onderwijs een feit met de bekende paragraaf: *'buitengewoon lager onderwijs wordt gegeven in scholen bestemd voor kinderen die wegens ziels- of lichaamsgebreken of uit maatschappelijke oorzaak, niet in staat zijn geregeld en met vrucht het gewone onderwijs te volgen'*. Daarna ontrolde zich via Koninklijke Besluiten een fijnmazig netwerk van voorzieningen tot er in 1967 een aparte wet kwam voor het buitengewoon onderwijs. Het buitengewoon onderwijs zou speciaal onderwijs worden. Hermen J. Jacobs was jarenlang bestuurslid van de Vereniging voor Onderwijzers en Artsen en gaf zo mede sturing aan de ontwikkelingen in de eerste helft van de 20^e eeuw.

Hermen J. Jacobs groeide op in 's-Gravenhage. Hij was de oudste zoon van een gezin met vijf kinderen. Hij mocht doorleren en werd onderwijzer. Deze opleiding volgde hij in zijn woonplaats. In deze stad had Jan Ligthart al naam gemaakt met zijn methodische aanpak. Van belang in die aanpak was het zogenaamde zaak-onderwijs: onderwijs moest gegeven worden vanuit de reële leefomgeving van de leerlingen.³

Jan Ligthart was in 1885 hoofd geworden van de *Openbare school voor Onvermogenen* in de Haage Tullingsstraat, een school voor arbeiders- en armenkinderen. Hij werd een voorbeeld voor Hermen J. Jacobs. Jan Ligthart had hem voorgehouden dat de onderwijzer inspirerend en ondernemend moest zijn. De invloed van Jan Ligthart zou herkenbaar blijven. Hij kwam, na een korte periode als onderwijzer in 's-Gravenhage en enkele jaren in Paramaribo, te werken bij P.H. Schreuder, hoofd van de eerste school voor achterlijke kinderen in 's-Gravenhage. Hij werd actief in de *Vereeniging van Onderwijzers en Artsen*; was medeoprichter van uitgeverij *HAGA* en publiceerde leermateriaal voor het buitengewoon onderwijs. Jarenlang voerde hij de eindredactie van het *Tijdschrift voor Buitengewoon Onderwijs* - thans *Tijdschrift voor Orthopedagogiek* - en hij nam zitting in het bestuur van de *Stichting Buitengewoon Onderwijs*. Genoemde vakopleiding zou uitgroeien tot de huidige masteropleiding *Special Educational Needs* van het *Seminarium voor Orthopedagogiek*. Naast bestuurder bij de stichting was hij tevens docent en studie leider bij deze vakopleiding. Eveneens speelde hij een belangrijke (bestuurlijke) rol bij de ontwikkeling van de *Centrale Vereeniging voor Gezondheidskolonies voor Zwakzinnigen* (Brandsma, 2012a). In genoemde besturen werkte hij vooral samen met de artsen dr. A. van Voorthuysen, dr. D. Herderschêe en de onderwijzers J.A. van Praagh en P.H. Schreuder. Gezamenlijk speelden zij een sleutelrol bij de ontwikkeling van het buitengewoon onderwijs.⁴

Na een periode als onderwijzer bij P.H. Schreuder, werd Hermen J. Jacobs benoemd tot hoofd van de B.L.O.-school aan de Griftstraat in 's-Gravenhage. Hiernaast werd hij bovendien directeur van de Avond-Nijverheidsschool voor meisjes. Iedere avond bezocht hij de drie dependances van deze school (Menkveld, 1989a). En hij hield contact met zijn oud-leerlingen. Zijn zoon, Hermen J. Jacobs jr., vertelt hierover: *'Een jongen van de B.L.O.-school van mijn vader solliciteerde bij de Gemeente Den*

Haag naar een baan als stratenmaker. Hij kreeg de baan niet, omdat hij leerling geweest was van een B.L.O.-school. Mijn vader vroeg een gesprek aan bij de wethouder en vertelde hem dat de B.L.O.-scholen beter gesloten konden worden als een jongen - omdat hij leerling van zo'n school was - voor een dergelijk eenvoudig beroep als stratenmaker niet aangenomen kon worden. De jongen kreeg de baan' (Jacobs jr., 1996, 5). Na zijn pensionering bleef Hermen J. Jacobs, naast zijn genoemde bestuurlijke activiteiten, ook bestuurslid van de *Stichting dr. Schreuder van der Kolk* waar hij zich bezighield met de nazorg aan geestelijk gehandicapte volwassenen. Die nazorg had vanaf het begin zijn aandacht gehad.

2 Eeuwwisseling

In de negentiende eeuw was de aandacht verschoven naar de mogelijkheden tot preventie. Scholing van achterlijken zou de mogelijkheid bieden om de maatschappij te behoeden voor grotere schade, zo schrijft A.J. Schreuder⁵ in 1905 in zijn artikel *Achterlijke kinderen*. Hij eindigt dit artikel met de vraag: *Waartoe de opvoeding der achterlijken?* En hij formuleert het antwoord als volgt: *'Het lijdt geen twijfel, of de sociale beteekenis van deze arbeid, althans de positieve waarde er van, wordt door sommige voorstanders zeer overdreven. De vruchten, welke ze der maatschappij kunnen leveren aan productieven arbeid, staan stellig in geen evenredigheid tot de kosten, welke hunne opvoeding met zich brengt. Zelfs moet erkend worden, dat er directe nadeelen voor de maatschappij uit kunnen voortspruiten, in zoover de opvoeding er toe bij kan dragen, om de defecte individuen de mogelijkheid tot een huwelijk te openen en zodoende door voortplanting der minderwaardigen den vooruitgang van het geslacht tegen te werken. Het voordeel, dat er voor de samenleving gelegen is in een algemeene en degelijke verzorging der achterlijken, is dan ook nagenoeg geheel van negatieve aard: daardoor toch kan voorkomen worden, dat tal van deze intellectueel en moreel defecte kinderen opgroeien tot schadeposten. Vagebondage, bedelarij en diefstal met al de daarbij voorkomende complicaties van drankzucht, misdaad en ellende, dit gansche internationale parasitisme, dat op het maatschappelijk organisme woekert, het kan slechts door diep ingrijpende maatregelen van voorbehoeden den aard tegengewerkt worden en een van deze is een algemeene zorgvuldige opvoeding der achterlijken'* (A.J. Schreuder, 1905, 79).

De meeste kinderen gingen sedert de jaren tachtig van de negentiende eeuw naar school. De kinderen die niet mee konden komen bleven zitten en gingen uiteindelijk van school. Dit duurde overigens zeker tot de jaren veertig van de 20^e eeuw. Ook na de invoering van de leerplicht liet de overheid de oprichting van de speciale scholen over aan het particulier initiatief. *'De leerplichtwet in 1910⁶ is indirect de eerste wettelijke maatregel geweest, die de uitbreiding van het zwakzinnigenonderwijs bevorderde. Voor de inwerkingtreding daarvan werden kinderen, die 'niet leren konden', na enkele klassen gedoubleerd te hebben, van school genomen en op goed geluk op de maatschappij los gelaten'* (Jacobs, 1937a, 30).

De leerplicht betrof alleen de verplichting tot het volgen van het gewoon lager onderwijs. Dit was uiteraard een knelpunt en minister Kuyper loste dit op door in 1905 het onderwijs aan kinderen die aangewezen waren op scholen voor buitengewoon onderwijs buiten die wet te plaatsen. De reden hiertoe was dat door deze ingreep het onderwijs voortaan niet meer gebonden zou hoeven te zijn aan de voor-

waarden van het lager onderwijs (met name de ‘verplichte vakken’ en het aantal leerlingen per klas) en zodoende een eigen ontwikkeling kon gaan volgen. Uitbreiding van het aantal scholen voor buitengewoon onderwijs was dringend nodig. Onderwijzers van het gewoon lager onderwijs klaagden veel over de volle klassen (50 tot 80 leerlingen) en beschouwden achterblijvende kinderen als een belemmering voor het leerproces van de normale kinderen. *‘Moesten deze kinderen wel op een gewone school geplaatst kunnen worden?’*, zo vroegen enkele parlementariërs zich af. *‘In het parlement stelden volksvertegenwoordigers dat het ‘zwakzinnige’ kind niet in de gewone school hoorde, ‘waar het onderwijs aan hem voorbijgaat en soms zelfs verbijstert’. Bovendien hadden de kinderen daar te lijden onder plagerijen, waardoor een dergelijk kind, ondanks de goede wil van de onderwijzer, ‘stompzinniger wordt dan tevoren’* (Bakker, Noordman & Rietveld van Wingerden, 2010, 671).

In 1904 werd de gemeentelijke schoolarts aangesteld. De schoolarts zou een belangrijke rol gaan spelen bij de vraag of een leerling wel of niet in staat was het gewone onderwijs te volgen.⁷ In de steden kwamen speciale gemeentelijke toelatingscommissies voor de scholen voor buitengewoon onderwijs tot stand, waarin in ieder geval de gemeentelijke schoolarts en het hoofd van de B.L.O.-school zitting hadden. Dr. D. Herderschêe⁸ werd gemeentelijk schoolarts te Amsterdam. Daar was hij betrokken bij de toelating tot de school voor achterlijke kinderen van J.L. Kingma.⁹ De toelatingscommissie onderzocht de lichamelijke gezondheid, de persoonlijke geschiedenis en het cognitief functioneren. Om het verstandelijk functioneren te onderzoeken zou de commissie de beschikking krijgen over testmateriaal van Binet en Simon. Het oprichten van zelfstandige scholen voor buitengewoon onderwijs had begin twintigste eeuw de voorkeur, immers *‘Bijklassen worden zoo licht vergaarbakken, waar het schuim der school bijeengebracht wordt, om dan verder maar wat bezig gehouden te worden’* (Schreuder, 1905, 65). Hermen J. Jacobs zou hoofd worden van de 2^e zelfstandige school voor buitengewoon onderwijs in Den Haag.

Veel van de aanstaande onderwijzers kwamen uit eenvoudige milieus. Dit omdat de opleiding goedkoop was en als maatschappelijke springplank kon dienen. Bovendien verstreekte de overheid er beurzen voor. Een gevolg was wel dat de status van het beroep laag bleef

3 Hermen J. Jacobs

In de jaren tachtig van de 19^e eeuw nam de industrialisatie in omvang sterk toe en de verstedelijking begon vorm te krijgen. Rondom de oude stadscentra verrezen de arbeiderswijken in snel tempo. In een van die grote steden, ‘s-Gravenhage, werd Hermen J. Jacobs op 1 april 1887 geboren. Zijn vader stierf toen Hermen vijf jaar oud was en zijn moeder had vervolgens de taak het gezin van vijf kinderen groot te brengen. Zij had een agentschap van theehandel P.D. Schilte aan de Groenmarkt te Delft. Daarnaast hadden zij en haar man ‘geïnvesteerd’ in vier kleine arbeidershuisjes en daarvan ontving zij 8 x f 2,50 per week aan huur.¹⁰ Haar vijf kinderen brachten de thee rond naar de klanten.¹¹ Hermen was de oudste zoon in dit gezin en mocht doorleren. In 1901, op veertienjarige leeftijd, deed hij toelatingsexamen voor de *‘normaalschool voor onderwijzers’*.

3.1 Vorming

Veel van de aanstaande onderwijzers kwamen uit eenvoudige milieus. Dit omdat de opleiding goedkoop was en als maatschappelijke springplank kon dienen. Bovendien verstrekke de overheid er beurzen voor. Een gevolg was wel dat de status van het beroep laag bleef (Van Essen & Timmermans, 2007). Tijdens de studie van Hermen tot onderwijzer werd de *Haagse Kwekelingen Geheelonthoudersbond* opgericht (1906). Deze Bond, afdeling van de *Kwekelingen Geheel Onthouders Bond* (K.G.O.B.)¹², bestreed het drankmisbruik, oorzaak van veel maatschappelijke ellende en propageerde 'de grote internationale fin de siècle-idealen van een nieuwe geestelijke elite. In de twintigste eeuw zou een zedelijke samenleving moeten ontstaan zonder armoede en ellende, het paradijs op aarde' (Van Essen, 2006, 158). Hermen J. Jacobs werd voorzitter van de Haagse afdeling en zijn studiegenoot, vriend en latere collega J.A. van Praagh werd penningmeester. De Haagse kwekelingenvereniging was zeer actief en organiseerde onder andere 'uitjes', onder meer wandeltochten. 'Na afloop werd dikwijls bij Jaap van Praagh thee gedronken, onder gezellig gepraat of terwijl een van ons wat voorlas' (Vereeniging van Ned. Kwekelingen en Oud-Kwekelingen, 1911, 28).¹³ In 1910 ging Jaap van Praagh met een aantal studenten naar 'Sunny-home' een klein pension te Ede. De meisjes sliepen binnen (bij het echtpaar); de jongens buiten in een tent. Dit pension werd regelmatig door de Haagse studenten bezocht vanwege de ligging en de verblijfsmogelijkheden. Later zou dit pension het begin vormen van de *vakantiekolonie voor achterlijke kinderen*. In hun hoedanigheid van voorzitter en penningmeester van de K.G.O.B. ontmoetten ze de socialistische voormannen W. Banning en K. Vorrink.¹⁴ Met hen werd gediscussieerd over een meer rechtvaardige samenleving.

Rond de eeuwwisseling was het op de kweekscholen een roerige tijd. De kwekelingen organiseerden zich en brachten een eigen blad uit: *Baknieuws*.^{15: 16} Dit *Weekblad voor den Nederlandschen Kweekeling* was een tijdschrift dat vanaf 1897 gedurende enkele jaren verscheen op de kweekscholen. Het werd door de kwekelingen graag en veel gelezen. Theo Thijssen, kwekeling aan de Haarlemse rijkskweekschool, was (mede-)initiatienemer en al snel werd dit blad onder alle kweekscholen verspreid. Het weekblad associeerde zich met de idealen van het socialisme en werd door de directies van de scholen als een grote bedreiging gezien. 'Aan het einde van de negentiende eeuw stond deze ideologie voor revolutionaire omverwerping van de bestaande orde, klassenstrijd, afschaffen van het koningshuis, onteigening van alle bezit, en de macht aan het proletariaat. Door *Baknieuws*, met andere woorden, dreigde het gevaar dat de rijks kwekelingen geen plichtsgetrouwe onderwijzers zouden worden maar strijdbare werelddhervormers, revolutionairen misschien zelfs wel' (Van Essen, 2006, 142).

Van invloed op de jonge onderwijzers was de feministe en pedagoge I. Kooistra. Haar boek 'Zedelijke Opvoeding' werd vele malen herdrukt en op de opleidingscholen werd het bestudeerd. Zij schrijft over de taak van de onderwijzer: 'En hij begrijpt, dat de sociale toestanden hem niet onverschillig mogen laten, al kunnen zij hem niet meer dan eene belangrijke bijzaak worden, en in afwachting van blijvende verbeteringen en er naar strevend naar de mate van zijne krachten, zal hij de liefdadigheid inroepen en zoo mogelijk zelf het voorbeeld geven tot leniging van de nooden, die nog niet worden weggenomen, en door de macht van voorbeeld en woord zal hij de ouders trachten wakker te schudden uit de apathie der ellende, op te wekken tot gevoel van verantwoordelijkheid jegens hunne kinderen. Dit alles zal hij doen als opvoeder, in 't belang van de kinderen, voor wier toekomst hij geroepen is te arbeiden' (Kooistra, 1901, 25).

Het beeld dat I. Kooistra schetst zullen we herkennen bij Hermen J. Jacobs. Verantwoordelijkheid nemen die verder gaat dat het klaslokaal: zelf een voorbeeld zijn en maatschappelijke misstanden bestrijden. Met de invloed van Jan Ligthart en Ietje Kooistra, de vele gesprekken met zijn studiegenoot Jaap van Praagh en zijn actieve rol in de K.G.O.B. ontwikkelde zich een sterk rechtvaardigheidsgevoel bij Hermen J. Jacobs. Hij zou in zijn loopbaan kiezen voor de meest kwetsbare groep in de samenleving: kinderen die geen (onderwijs)kansen kregen.

3.2 Aanvang loopbaan

Na het behalen van zijn onderwijsbevoegdheid werd Hermen tijdelijk onderwijzer aan de school aan de Hoefkade. In 1907 kreeg hij vervolgens een vaste aanstelling bij de Openbare lagere School aan de Van Dijkstraat. Het salaris bedroeg f 38,- per maand. Zoals gezegd had in 's-Gravenhage inmiddels de bekende pedagoog Jan Ligthart naam gemaakt met zijn onderwijsaanpak. Ligthart werd in de jaren negentig ook bekend binnen de onderwijzers-vakbeweging omdat hij pleitte voor democratisering in de school. Hij stelde schoolvergaderingen in waarbij alle leden van het personeel stemrecht hadden. Vooral werd Jan Ligthart landelijk bekend om zijn zaakonderwijs volgens de methode *Het volle leven*¹⁷. Volgens deze methodiek kregen de leerlingen uit de eerste drie klassen naast de verplichte vakken lezen, schrijven, rekenen en taal, les over de drie thema's: woning, voeding en kleding. Het ging er bij dit zaakonderwijs om dat kinderen, die zonder enige vorm van kleuteronderwijs in de eerste klas kwamen, kennis en inzicht verkregen in de alledaagse omgeving waarin zij leefden. Behalve een boeiend en concreet verhaal van de onderwijzer, vormden handenarbeid, spel, tuinwerk, kleurige wandplaten en kinderboeken essentiële fasen van het leren. Doordat meer actieve leervormen in de plaats kwamen van de leraar kwam de leerling in het centrum van het onderwijs te staan. Jan Ligthart gaf ook les aan de opleidingsschool in 's-Gravenhage en daar maakte Hermen J. Jacobs voor het eerst kennis met zijn ideeën. De methode van Ligthart stelde het kind dus centraal: onderwijs vanuit de alledaagse leefomgeving van de leerlingen. Die leefomgeving kan een leeromgeving zijn. Door 'ervarend te leren' kon inzicht worden verkregen. Het rekenen diende realistisch te zijn en handvaardigheid moest een belangrijke plaats innemen bij het lesprogramma.^{18, 19, 20} Deze aanpak van Jan Ligthart stond haaks op het gebruikelijke leerstofjaarklassensysteem. Jan Ligthart en Hermen J. Jacobs bleven met elkaar in contact, persoonlijk en per brief. Al deze kennis en ervaringen over het lesgeven aan 'armenscholen' en de inzichten die Jan Ligthart had ontwikkeld met betrekking tot methodiek en didactiek zou hij meenemen naar zijn betrekking in Suriname. Maar alvorens af te reizen naar Suriname, moest zijn huwelijk gepland en voltrokken worden. Tijdens zijn opleiding tot onderwijzer had Hermen J. Jacobs zijn toekomstige vrouw Jo Brand leren kennen. Zij was eveneens lid van de *Haagse Kwekelingen Geheelonthoudersbond*. Op 13 september 1911 trouwt Jacobs en een dag later vertrekken zij met de *Prins Maurits* naar Paramaribo. Jo Brand en Hermen J. Jacobs zouden hun hele leven, tot 1976, bij elkaar blijven.

3.2.1 Suriname

Begin 20^e eeuw kende Suriname een rijk geschakeerde bevolking. Contractarbeiders²¹ maakten daar een groot deel van uit.²² Voor hen waren 'eigen' scholen ingericht.²³ Hermen zag dat het onderwijs niet voldeed aan zijn idealen. De lesstof stond ver af van zijn leerlingen: *In Suriname aangekomen las hij in de schoolboekjes dat De Rijn bij Lobith in ons land komt en dat mijn zusje blond haar heeft en blauwe ogen* (Jacobs jr., 1996, 4). Dit Nederlandse lesmateriaal vond hij ongeschikt

voor zijn leerlingen en dus schreef hij zijn eerste leesboekjes voor het Surinaamse onderwijs. Het materiaal was voorhanden. Het *schoolmuseum met leeszaal* was namelijk in zijn school gevestigd. De leefomgeving van de leerlingen was, net als bij Jan Ligthart, uitgangspunt voor zijn lesgeven en daarnaast moesten ook praktische vaardigheden worden geleerd. Dat viel bij het bevoegd gezag niet altijd in goede aarde. Zo schrijft Hermen J. Jacobs in een brief: *'In april 1914 vroeg de inspecteur van het onderwijs in Suriname of het waar was dat door leerlingen, in strijd met het reorganisatieplan, gebruik gemaakt werd van lees- en rekenboeken en waarom de leerlingen onderwijs kregen in koken.'*²⁴

In het standaardwerk van Van Kempen *De geschiedenis van de Surinaamse literatuur* wordt een passage aan Hermen J. Jacobs gewijd. Hier wordt het volgende gezegd: *'De Nederlandse onderwijzer Hermen J. Jacobs die drie jaar in Suriname werkzaam was, bracht samen met zijn Surinaamse collega Julius W. Lobato twee belangrijke series uit: het vierdelig leesboek voor Surinaamse scholen **Uit onze omgeving** (1917-1920) en het eveneens vierdelige **Taal oefeningen voor Surinaamse scholen** (1920-1923).'* De inhoud van deze leesboeken was ontleend aan de dagelijkse omgeving van de leerlingen: versjes en schetsen uit het plantageleven en de folklore (o.a. Anansitori's²⁵). Een recensie over deze leesboekjes vermeldt: *'Een stap in de goede richting was gezet: Dien kant moet het uit; leesstof aan eigen omgeving ontleend'* (Van Kempen, 2006, 281). Het eerste deeltje van *Uit onze omgeving* werd dus positief ontvangen en gewaardeerd. Het tijdschrift *Neerlandia* schreef: *'Uit onze omgeving' is de titel van een leesboekje voor Surinaamsche scholen, door de heeren Hermen J. Jacobs (oud-onderwijzer te Paramaribo) en Julius W. Lobato, (Hoofd van de Emma-school te Paramaribo) voor het derde leerjaar bestemd. Een gelukkige gedachte der schrijvers om het Surinaamsche kind leesstof te geven aan zijne omgeving ontleend. Reeds lang bestond hieraan groote behoefte, daar de in gebruik zijnde leesboeken, voor de Hollandsche jeugd geschreven, niet zelden geheel ongeschikt bleken voor de scholen aldaar. De teekenaar Jan Sühl heeft het boekje van aardige duidelijke plaatjes voorzien, die de jeugdige lezers onmiddellijk verplaatsen in het land waarvoor dit goed uitgevoerde leesboekje is bestemd. Een 2e deeltje is - naar wij vernemen - al reeds ter perse'* (*Neerlandia*, 1917). Ook schreef Hermen J. Jacobs een *Aardrijkskundig leesboek* over Suriname. Dit is een leesboek met overwegend platen ondersteund door een toelichtende tekst. Naast het ontwikkelen van eigen lees- en taalmethodes aarzelt Hermen J. Jacobs ook niet om 'misstanden' aan de kaak te stellen. Nu - 2013 - herdenken wij de afschaffing van de slavernij in 1863. Hermen J. Jacobs constateerde echter dat er nogal wat mis was. Vooral de kinderen afkomstig uit arme gezinnen werden nogal eens in de 'gegoede' huishoudens uitgebuit. Hermen J. Jacobs klimt in de pen en schrijft in de plaatselijke krant over *'Kinderslavernij in Suriname'* (Jacobs, 1916). In Suriname kende men de zogenaamde 'kweekjes'. Een kweekje was een pleegkind, doorgaans een negermeisje van de plantage, dat door vreemden in huis werd genomen om daar allerhande werkzaamheden te verrichten. Het schrijven van Hermen J. Jacobs leidt ertoe dat er een onderzoek wordt ingesteld naar de *'opvoeding en verzorging der kweekjes'*.²⁶ Uiteindelijk werden deze praktijken met 'kweekjes' verboden.

De school was voor Hermen J. Jacobs een leefgemeenschap. Van onderwijzers verwachtte hij dat ze zich zouden inzetten voor de leerlingen en hun milieu

3.2.2 's-Gravenhage

In 1918 werd Hermen J. Jacobs onderwijzer aan de B.L.O.- school van P.H. Schreuder in de hofstad. Het hoofd, P.H. Schreuder, blijkt een uitstekende mentor te zijn en stimuleert zijn leraren tot het nemen van initiatieven. Dit schoolteam, waaronder P. Linthorst, J.A. van Praagh en Hermen J. Jacobs, zou gezamenlijk een toonaangevende rol gaan spelen bij de ontwikkeling van het buitengewoon onderwijs. Onvermoeibaar en creatief zochten en vonden ze mogelijkheden tot verbetering van het leermateriaal en richtten zij zich verder op: verdere scholing van de leraren (het realiseren van een gerichte vakopleiding uitmondend in de *Stichting voor Buitengewoon Onderwijs*); uitbouw van de door hen opgerichte vereniging *Zorg voor het Achterlijke Kind*; oprichten van *Centrale Vereniging voor Gezondheidskolonies voor Zwakzinnigen* en het opzetten van de *Nazorg*. Vanuit de school van P.H. Schreuder en later vanuit de eigen school van Hermen J. Jacobs werden tal van leermethodes voor het onderwijs gepubliceerd. Enkele jaren behielp men zich met 'per cyclostyle vervaardigde losse blaadjes', maar de belangstelling werd zo groot dat er in 1917 voor de *'Eenvoudige Sommerserie'* naar een uitgever gezocht werd. De uitgevers van schoolboeken zagen geen brood in een dergelijke uitgave die slechts een zeer geringe oplage zou kunnen halen. In zo'n situatie werd gehandeld op een wijze die kenmerkend geworden is voor het buitengewoon onderwijs: men organiseerde het zelf. Op initiatief van Hermen J. Jacobs werd besloten een uitgeversmaatschappij te stichten die tot 1958 de uitgave van het *Tijdschrift voor Buitengewoon Onderwijs* zou verzorgen en vele leermaterialen zou uitgeven. Natuurlijk werden hier ook de jubileumuitgaven van de *Vereniging voor Onderwijzers en Artsen* uitgegeven. Hiernaast werden ook andere tijdschriften en (studie)boeken op het terrein van het buitengewoon onderwijs uitgegeven. *Uitgeverij HAGA* werd zo dé gespecialiseerde uitgeverij voor het buitengewoon onderwijs. Publicaties van Hermen J. Jacobs die niet gericht waren op het buitengewoon onderwijs, maar bijvoorbeeld op het voortgezet onderwijs, liet hij verschijnen bij andere uitgeverijen zoals W.J. Thieme te Zutphen en De Bussy in Amsterdam. Bijna alles deden Hermen J. Jacobs en Jaap van Praagh zelf: *'Op zaterdagmiddag - zaterdagmorgen was er in die tijd nog school - pakten ze samen de boekjes in, die gedurende die week besteld waren, zondagmorgen werd de boekhouding gedaan'* (Jacobs jr., 1996, 4).

De door P.H. Schreuder in 1905 opgerichte Haagse vereniging *Zorg voor het Achterlijke Kind* was eveneens zeer actief. Vanaf 1917 is Hermen J. Jacobs van deze vereniging bestuurslid. Het doel van deze vereniging was het behartigen van de belangen van leerlingen en oud-leerlingen. Zo werd er een patronaatscommissie ingesteld, die contact hield met de werkgevers en werknemers en die adviseerde of bemiddelde, waar dat nodig was. De vereniging ondersteunde ook financieel de uitzending van leerlingen naar de vakantiekolonie en zij had ook de 'nazorg' voor de kinderen die naar de kolonie geweest waren. *'Van 1935-1942 verstrekke de Vereniging melk aan kinderen, die teruggekeerd uit de kolonie, extra voeding nodig hadden. (...) Deze taak kon vervallen, toen de 'schoolmelkverstrekking' tot stand kwam'* (TvBOeO²⁷, 1955, 82).²⁸ Een deel van de leerlingen van hun school kon niet geplaatst worden in de 'vrije maatschappij'. Voor deze leerlingen moest ook een voorziening worden getroffen. In de jaren twintig werden voor die groep, doorgaans vanuit de vereniging *Zorg voor het achterlijke Kind* 'werkinrichtingen' opgericht. In 's-Gravenhage werd dit in 1926 gerealiseerd. Dit initiatief ging later samen met de bestaande *Schroeder van der Kolkstichting*²⁹. In 1948 wordt Hermen J. Jacobs lid van het bestuur van deze vereniging. Bijna twintig jaar blijft hij bestuurder. In 1967 wordt hij vervolgens erelid van de *Schroeder van der Kolkstichting*.

Vanaf 1933 is Hermen J. Jacobs dan hoofd van de B.L.O.-school aan de Griftstraat in 's-Gravenhage. Zijn school was voorlopig de laatste BLO-school die gesticht zou worden. Gebrek aan financiële middelen en de strengere toelatingseisen maakten dat noodzakelijk.

Het buitengewoon lager onderwijs telde in dat jaar 110 scholen met in totaal 11.234 leerlingen. Het was een jaar - 1933 - waarin de overheid voor grote bezuinigingen stond en ook op het buitengewoon onderwijs moest bezuinigd worden. Dit werd gerealiseerd door de klassendeler te verhogen van 15 naar 18 leerlingen en de toelatingsleeftijd op zeven jaar te stellen.

Hermen J. Jacobs wilde de leerlingen zoveel mogelijk praktische vaardigheden en kennis bijbrengen via het zaakonderwijs. Daar hoorde met name ook de omgeving, *de natuur*, bij.

Als kwekeling al maakte hij lange fietstochten. In Duitsland raakte hij in contact met de jeugdherbergen. Hij introduceerde de mogelijkheden van de Nederlandsche Jeugd-Herberg Centrale (N.J.H.C) in Nederland. In 1930 schrijft Hermen J. Jacobs het artikel *'Iets over Jeugdherbergen'*. De N.J.H.C. verspreidt namelijk vanaf 1929 een netwerk van overnachtingsmogelijkheden over Nederland. Jacobs ziet deze jeugdherbergen als een goede mogelijkheid, om van de natuur te genieten. *'Vooral met het oog op een groot deel onzer leerlingen is het, dat wij in ons maandblad even op het belang van deze instelling wijzen. (...) Veel te spoedig, vooral in de groote steden, lokken bioscoop, sigaretten en vaak ook drank onze jongens, met vernietiging van wat wij moeizaam aan hun opvoeding verbeterden. Als we daar eens voor konden aankweken de lust tot trekken, tot wandelen en fietsen door ons heerlijke vaderland, wat zouden we dan veel gewonnen hebben'* (Jacobs, 1930a).

Hij propageert de mogelijkheden van de jeugdherbergen eveneens om de 'schoolreisjes' uit te kunnen breiden met een overnachting. *'Nu de tijd weer is aangebroken, dat op verschillende scholen plannen worden gemaakt voor schoolreisjes naar de mooiste streken van ons land, willen wij nog eens wijzen op de eenvoudige en goedkope gelegenheid, die de jeugdherbergen bieden voor de meerdaagse uitstapjes'* (Jacobs, 1931, 112). Op zijn voorstel wordt de Vereniging O en A lid van de *Nederlandsche Jeugd-Herberg Centrale*.

De school was voor Hermen J. Jacobs een leefgemeenschap. Van onderwijzers verwachtte hij dat ze zich zouden inzetten voor de leerlingen en hun milieu. *'Volgens Jacobs is het de taak van iedere onderwijzer om tot herstel van het gewone leven te komen van kinderen en hun ouders'* (Menkveld, 1989, 14 b). Zoals gezegd gaat Hermen graag met zijn leerlingen de natuur in. Dat deed hij al vanaf het moment dat hij aangesteld werd op de school van P.H. Schreuder. In 1917 gaat hij met een groep leerlingen naar *Sunny Home*. Dat doet hij dan in zijn vakantie. De leerlingen van de scholen voor buitengewoon onderwijs waren namelijk niet welkom in de bestaande gezondheidskolonies.³⁰ Samen met zijn vrouw verzorgt hij gedurende vier weken zijn 'groep koloniekinderen'. De opgerichte *Centrale-Vereeniging voor Gezondheidskolonies voor Zwakzinnigen* heeft hij - als enige - vanaf het begin mee-gemaakt.³¹ Hij interesseerde de vereniging van Onderwijzers en Artsen in dit werk en schreef maandelijks een stukje onder de titel 'Onze Kolonie'. Hij zorgde ervoor dat de Vereniging O en A lid bleef, én contributie betaalde. Als Hermen J. Jacobs 66 jaar is draagt hij tijdens de jaarvergadering het secretariaat van de vereniging over. Hij maakt er zelf melding van. *'Op de laatst gehouden algemene vergadering van de Centrale Vereniging van gezondheidskolonies voor zwakzinnigen heeft ondergetekende het secretariaat overgedragen aan de heer T. Gerh. Prins, Wittenburgerweg 68 te*

Wassenaar, Tel. K 1751- 9565. Alle correspondentie voor het bestuur bestemd gelieve men dus voortaan te richten aan dit adres' (Jacobs, 1953a, 134). Als Hermen J. Jacobs geen eindredacteur meer is van het *Tijdschrift voor Buitengewoon Onderwijs en Orthopedagogiek* worden de berichten schaarser en verdwijnt de aparte rubriek 'Onze Kolonie'.

In 1947 neemt Hermen J. Jacobs afscheid van zijn school aan de Griftstraat. Dr. A. Van Voorthuijsen schrijft hem een briefje. Zelf kan Van Voorthuijsen niet meer komen. Hij schrijft:

Waarde Heer Jacobs.

Vandaag is het een dag, waarop u wegens de voorschriften de school moet verlaten. Het eigenlijke afscheid komt later, maar ik gevoel toch behoefte u te tonen, dat ik heden aan u denk en dat ik door mijn hoofd laat gaan, wat u tot nu toe geweest zijt voor het b.o. en wat ik persoonlijk van u aan steun en aan vriendschap heb mogen ondervinden. Vooral de laatste jaren hebben wij elkaar veel ontmoet en veel problemen doorgespraakt. Verschil van mening hebben we niet gehad. (...)

Weet u met uw vrouw hartelijk van ons gegroet ...

A. van Voorthuijsen

Hermen J. Jacobs neemt afscheid als hoofd van de school, maar hij zal onder meer actief blijven in de *Stichting voor Buitengewoon Onderwijs*, de vereniging *Zorg voor het achterlijke kind*, de vereniging *dr. Schroeder van der Kolk*, de *Centrale Vereniging voor Gezondheidskolonies voor Zwakzinnigen* en binnen de *Vereniging voor Onderwijzers en Artsen*. Maar ook blijft hij als eindredacteur zorg dragen voor het *Tijdschrift voor Buitengewoon Onderwijs*.

Hermen J. Jacobs was een van de pioniers die zich onvermoeibaar inzette voor de belangen van zijn leerlingen. Inventief en altijd op zoek naar mogelijkheden, strijdend voor de belangen van de meest kwetsbare groep in onze samenleving

4 Tot slot

Twee thema's lichten we in deze slotparagraaf nog nader toe. Dit vanwege de cruciale rol die Hermen J. Jacobs hierbij speelde. Dat zijn *Onderwijzers en Artsen en Stichting voor Buitengewoon Onderwijs*.

4.1 Onderwijzers en Artsen

Vanuit de *Vereniging voor Onderwijzers en Artsen* werden talrijke initiatieven genomen om het onderwijs voor 'achterlijke en zenuwzwakke kinderen' te verbeteren. Hiertoe werden plaatselijke afdelingen, met een eigen bestuur, opgericht. In 's-Gravenhage werd een dergelijke afdeling gerealiseerd door P.H. Schreuder (tevens lid van het hoofdbestuur). J.A. van Praagh, P. Linthorst en later Hermen J. Jacobs zouden eveneens (bestuurs)lid worden.

Met name deze afdeling van de *Vereniging voor Onderwijzers en Artsen* werd actief. Zij namen lokaal initiatieven en voor de Algemene Vergadering van de Vereniging

O en A dienden zij moties en voorstellen in. Bijvoorbeeld:

Voorstel van de afdeling 's-Gravenhage om te onderzoeken in hoeverre op de scholen voor buitengewoon onderwijs het beginsel van individueel onderwijs wordt toegepast. Dit werd ingebracht op de Algemene Vergadering in 1925 van de Vereniging van Onderwijzers en Artsen (Blokpoel, 1925, 33).

In 1909 ging de vereniging een tijdschrift uitgeven: *Tijdschrift der Vereeniging van Onderwijzers en Artsen, werkzaam aan Inrichtingen voor Onderwijs aan achterlijke en zenuwzwakke kinderen*. De eerste redactie van dit tijdschrift bestond uit P.H. Schreuder, G.J. Vos en J.W.H. Wijsman³², allen afkomstig uit 's-Gravenhage. In 'Een woord vooraf' schrijft de redactie: *'Hierdoor hoopt de Vereeniging van onderwijzers en artsen den weg geopend te hebben voor een vruchtbare samenwerking van allen, die bij het 'buitengewoon onderwijs' werkzaam zijn, terwijl de redactie niet alleen verwacht, dat de veelzijdige inhoud van dit tijdschrift het lezen er van aantrekkelijk zal maken, maar ook overtuigd is van het grote nut, dat er in gelegen is, als de werkers op de verschillende gebieden van het buitengewoon onderwijs kennis nemen van elkaars arbeid'* (Redactie, 1909, 1).

Hermen J. Jacobs werd in 1935 lid van het hoofdbestuur van de *Vereeniging van Onderwijzers en Artsen* en redacteur van het *Tijdschrift voor Buitengewoon Onderwijs*. Tot 1960 was hij secretaris van de vereniging. Als P.H. Schreuder, eindredacteur van het *Tijdschrift voor Buitengewoon Onderwijs*, in 1937 ziek wordt, staat Hermen J. Jacobs klaar om zijn taak te verlichten: *'In verband met ziekte van den heer P. Schreuder wordt dringend verzocht geen correspondentie meer aan zijn adres te richten, maar aan den secretaris-penningmeester Hermen J. Jacobs, Valkenboschkade 455, Den Haag'* (TvBO³³, 1937, 162).³⁴ Het tijdschrift was inmiddels van belang geworden voor de gehele ontwikkeling van het buitengewoon onderwijs. Hermen J. Jacobs werd al snel na zijn aantreden de dragende kracht van het tijdschrift. Dat werd ook beaamd door A. van Voorthuijsen: *'Ieder, die met Jacobs deel heeft uitgemaakt van de redactie, zal volmondig erkennen, dat in feite al het werk neerkwam op den secretaris. De andere redacteuren hebben het steeds als vanzelfsprekend aanvaard, dat Jacobs al de grote en kleine zorgen, die bij de uitgifte van een tijdschrift te pas komen, op zijn schouders nam'* (1947, 34).

Wanneer het *Tijdschrift voor Buitengewoon Onderwijs* 30 jaar bestaat schrijft G.H. van Dijk een jubileumartikel. In dat artikel wordt de belangrijke rol van Hermen J. Jacobs als volgt verwoord: *'In 1935 doet Hermen J. Jacobs zijn intrede in de redactie, de man, die wars is van alle uiterlijk eerbetoon, maar die een zodanig stempel op het tijdschrift heeft gedrukt, dat het noodzakelijk is hem speciaal te memoreren. Vanaf 1935 zijn Jacobs en het tijdschrift één begrip geworden. Ontelbaar zijn de artikelen, welke met grote deskundigheid uit zijn welversneden pen zijn gevloeid. Jacobs schrijft echter niet alleen met grote kennis van zaken, tevens corrigeert hij de proeven en correspondeert en confereert hij met drukker en uitgever; Hermen J. Jacobs is de spil en de ziel van het tijdschrift. Voor alles, wat hij heeft gedaan, past ons, lezers, hem warme hulde te brengen en ik spreek namens allen de wens uit, dat hij nog tal van jaren zijn krachten zal kunnen en willen geven aan zijn tijdschrift'* (Van Dijk, 1950, 5). Hermen J. Jacobs blijft eindredacteur van het tijdschrift tot 1960.

4.2 Stichting voor Buitengewoon Onderwijs

Hermen J. Jacobs trad in 1933 toe tot het bestuur van de net opgerichte *Stichting voor*

Buitengewoon Onderwijs. Hij werd als bestuurslid voorgedragen door de Vereniging O en A.³⁵ Van 1935 tot 1966 was hij van de *Stichting voor Buitengewoon Onderwijs* secretaris en penningmeester. Uit de (jaar)verslagen valt te lezen dat het een moeizame weg was om tot een gespecialiseerde opleiding te komen. Een opleiding die zowel theoretisch moest zijn alsmede stevig ingebed in de onderwijspraktijk. Zowel praktijkmensen (P.H. Schreuder, J. Klootsema, J. van Praagh, P. Linthorst en Hermen J. Jacobs) alsmede hoogleraren (J.H. Gunning, R. Casimir, Ph. A. Kohnstamm, J. Waterink en E.A.D.E. Carp) werden als bestuurder en docent gevraagd. In de vergadering van 11 oktober 1933 wordt Jacobs *'benoemd tot 2e secretaris en belast met het opmaken van de notulen der vergadering'* (Jacobs, 1933, 1). Hij neemt direct een helder standpunt in wat betreft de subsidieverdeling tussen de R.K.-groep en de *Stichting voor Buitengewoon Onderwijs*. Het ministerie stelde één bedrag beschikbaar als subsidie voor de vakstudie buitengewoon onderwijs en de twee opleidingen moesten zelf maar een verdeelsleutel maken. De verdeling van deze rijkssubsidie zou moeten plaatsvinden op basis van het aantal leerkrachten dat bij de denominatie werkzaam is.³⁶ In 1934 gaat P.H. Schreuder leiding geven aan de seminarium-opleiding ('s-Gravenhage) en de zaterdagcursussen. Hermen J. Jacobs neemt dan de functie van P.H. Schreuder in het bestuur van de *Stichting voor Buitengewoon Onderwijs* over en wordt benoemd tot 1^e secretaris. In 1936 overlijdt de penningmeester J. de Graaf. Er moet nagedacht worden over een nieuwe vervulling van dat ambt *'Tot zolang zal de Heer H.J. Jacobs, naast het Secretariaat, ook het penningmeesterschap waarnemen'* (Jacobs, 1936, 2). In 1940 gaat Hermen J. Jacobs ook als docent aan de opleidingen les geven. Dit omdat de docenten Dr. Stokvis en J. van Praagh vanwege een maatregel van de Duitsers *'als docent moesten heengaan'* (Jacobs, 1941, 2). In datzelfde jaar had ook Prof. Kohnstamm laten weten *'uit het bestuur te moeten treden op grond van een verordening betreffende de Joden'* (Jacobs, 1942, 1). Tot 1966 zal hij de functie van secretaris en penningmeester van de *Stichting voor Buitengewoon Onderwijs* combineren. Hermen J. Jacobs was zeer accuraat in het schrijven van de notulen, jaarverslagen, het opmaken van de begroting, het overleg met de rijksaccountant over de jaarrekening en de correspondentie met studenten en docenten.

4.3 Strijdmakker

'Beste oude strijdmakker'. Dat stond boven het briefje dat Nicolaas Ype Vlietstra in 1975 schreef aan Hermen J. Jacobs. Een aantal van deze goede vrienden, de onderwijzers P.H. Schreuder, Hermen J. Jacobs, en de artsen A. van Voorthuysen en D. Herderschêe komen we in de ontstaansgeschiedenis van het buitengewoon onderwijs frequent tegen. Toen deze pioniers hun loopbaan als onderwijzer of huisarts aangingen was er nog geen stelsel van buitengewoon onderwijs. Gehandicapten waren overwegend afhankelijk van gunsten; rechten zouden bevochten moeten worden en pas in de loop van de twintigste eeuw werden die verkregen. Hermen J. Jacobs was een van de pioniers die zich onvermoeibaar inzette voor de belangen van zijn leerlingen. Inventief en altijd op zoek naar mogelijkheden, strijdend voor de belangen van de meest kwetsbare groep in onze samenleving. Een echte strijdmakker, niet bang om een avontuur aan te gaan, een sociaaldemocraat in hart en nieren. Een betere naamgever had het Hermen J. Jacobsfonds zich niet kunnen denken.

NOTEN

¹ Briefje opgenomen in historisch archief J. Brandsma.

² Uitgebreidere informatie is na te lezen in *Hermen J. Jacobs, strijdmakker en pionier in het buitengewoon onderwijs* (Brandsma, 2013).

- ³ J. Ligthart: *Het volle leven. Handleiding bij het zaakvakonderwijs in de eerste drie leerjaren* (zie: www.hetvolleleven.nl). Mede-auteurs waren H. Scheepstra en W. Walstra.
- ⁴ Zie voor andere pioniers: Dr. A. Van Voorthuisen, *grondvester van het speciaal onderwijs in Nederland* (Brandsma, J. & Keyman, R., 2011) en Dr. D. Herderschêe, *pionier van het speciaal onderwijs* (Brandsma, J. & Keyman, R., 2012).
- ⁵ A.J. Schreuder is de broer van P.H. Schreuder, de grondlegger van het buitengewoon onderwijs in 's-Gravenhage.
- ⁶ Hier is sprake van een 'zetfout' in het oorspronkelijke artikel. Het jaartal moet zijn 1901.
- ⁷ De schoolarts kreeg ook een sleutelpositie - de 'keuring' - bij de uitzending naar de gezondheidskolonie.
- ⁸ Dr. D. Herderschêe publiceerde bij *Uitgeverij HAGA* verschillende boeken en was lid van de redactie van 'Afwijkende kinderen'. Hij was tevens lid van het bestuur van de *Vereeniging voor Onderwijzers en Artsen* en ook docent en bestuurslid bij de *Stichting voor Buitengewoon Onderwijs*, de vakopleiding voor het speciaal onderwijs. Binnen deze besturen ontmoette hij jarenlang medebestuurder Hermen J. Jacobs.
- ⁹ F.Y. Kingma overleed in 1883. De school stond nu onder leiding van zijn zoon J.L. Kingma.
- ¹⁰ Ieder huisje werd bewoond door twee gezinnen, in die tijd was dat niet ongebruikelijk.
- ¹¹ De duurste thee was 35 cent per ons. De thee werd geleverd aan 'de geegoede burgerij'.
- ¹² 'De K.G.O.B. voelde zich als weinig andere jeugdorganisaties in Nederland verantwoordelijk voor hervormingen in de wereld.' 'Wat een gloeiende tijd!', schreef Banning in 1911 over die periode' (Van Essen, 2006, 158).
- ¹³ Jaap van Praagh zat in de Almanak-commissie en naast de secretariële werkzaamheden verzorgde hij de druk en verspreiding. Hermen J. Jacobs zorgde voor de verspreiding van de *Kweekelingen Almanak 1910*. Samen met Piet Andriessen schreef hij de inleiding. In de *Kweekelingen Almanak 1910* is ook een verslag opgenomen van 'Verblijf van K.B.-ers op Sunny Home'. Sindsdien kwamen de Eibers (Haagse Kweekelingen) jaarlijks op Sunny-Home. Later zou dit pension aangekocht worden om als koloniehuis te dienen.
- ¹⁴ Banning werd in de naoorlogse jaren de belangrijkste ideoloog van de partij van de Arbeid. Na de onderwijsopleiding werd hij predikant en op latere leeftijd hoogleraar. Vorrink werd de leider van de socialistische jeugdbeweging (A.J.C.) en in 1934 voorzitter van de SDAP. Na de 2e wereldoorlog werd Vorrink voorzitter van de Partij van de Arbeid (Van Essen, 2006, 148).
- ¹⁵ *Baknieuws* groeide spectaculair. Elke school die dertig abonnees had heette een 'afdeling'. Met die groei nam ook de spanning toe tussen het gevestigde gezag en de nieuwe generatie onderwijzers. Het werd een 'strijd op leven en dood tussen de medewerkers en hun directeurs' (Van Essen, 2006, 143). *Baknieuws* was vrij gevarieerd in de berichtgeving. Een regelmatig terugkerend thema was echter de strijd tegen de alcohol.
- ¹⁶ Medewerking aan *Baknieuws* werd verleend door R. Casimir. 'Deze Groningse hulponderwijzer trad al gauw behoorlijk op de voorgrond, terwijl hij in feite niet meer tot het kweekelingdom behoorde; hij leerde voor de hoofddake (en zou in een verre toekomst de eerste Nederlandse hoogleraar pedagogiek worden)' (Van Essen, 2006, 144). Later zouden Hermen J. Jacobs en R. Casimir elkaar goed leren kennen via de *Uitgeverij HAGA* en de *Stichting Buitengewoon Onderwijs*.
- ¹⁷ Ook buiten de landsgrenzen maakte hij snel naam. Zijn school trok bezoekers uit het buitenland. Ook Ellen Key bezocht zijn school en nodigde hem uit om in Zweden lezingen te geven. Van Ellen Key is de term 'eeuw van het kind' afkomstig. Zij stelde dat een kind recht had op méér verzorging, méér bescherming en méér hulp en minder plichten, gevaren en inspanningen (Bakker, Noordman & Rietveld-van Wingerden, 2010).
- ¹⁸ De handvaardigheid kreeg met name de aandacht van Hermen J. Jacobs. Hij introduceerde de Zweedse methode slöjd. De methode concentreerde zich op houtbewerking, papiervouwen en naaien.
- ¹⁹ Jan Ligthart schreef samen met H. Scheepstra de beroemde leesmethode en -boekjes *Ot en Sien, Het volle leven* en *Dicht bij huis*. J. Ligthart kwam uit een arm gezin, Scheepstra was afkomstig uit een kruideniersfamilie. In hun boekjes stond het - ideale - arbeidersgezin steeds centraal.
- ²⁰ Jan Ligthart startte in 1902 *School en leven*, weekblad voor de opvoeding in school en huisgezin. R. Casimir werd mede-redacteur. I. Kooistra publiceerde regelmatig in dit weekblad.
- ²¹ Het eerste contingent Brits-Indische contractanten voor Suriname werd op 26 februari 1873 te Calcutta ingescheept. Deze immigranten - ze werden ook kalkáthá's genoemd naar de vertrekplaats Calcutta, thans Kolkatta - kwamen naar Suriname met een arbeidscontract van 5 jaar, met de mogelijkheid tot verlenging.
- ²² In totaal brachten zo'n 64 schepen 34.304 immigranten naar Suriname, ofwel Sri Rama Tapu, het heilige eiland van God Rama zoals de contractarbeiders de voor hun onbekende bestemming aanduidden.
- ²³ Vanaf 1890 waren er 'koelie-scholen' in Suriname. Het onderwijs werd daar gegeven in de eigen landstaal door Hindoestaanse onderwijzers. In 1906 werden deze scholen opgeheven.
- ²⁴ Arlman: privé-archief Hermen J. Jacobs/Emmaschool.
- ²⁵ Anansitori's zijn erg leerzaam voor kinderen. Net als de meeste dierfabels bevatten ze een combinatie van lering en vermaak. Niet alleen vormen ze een bron van mythes en religie, ook zijn er verhalen waarin de oorsprong van bepaalde culturele en natuurlijke normen en waarden verklaard worden.
- ²⁶ Koloniaal Weekblad van 17 augustus 1916.
- ²⁷ TvBOeO = Tijdschrift voor Buitengewoon Onderwijs en Orthopedagogiek.
- ²⁸ Voor dit onderdeel wordt verwezen naar <http://www.100jaarorthopedagogiek.nl> - 1937 - Ontwikkelingen in het veld van de orthopedagogiek.
- ²⁹ J.L.C. Schroeder van der Kolk (1797-1862) was arts-hoogleraar (Universiteit Utrecht) en stond aan de basis van de psychiatrie in Nederland. De *Schroeder van der Kolkstichting* bestaat nog steeds. Zij richten zich thans op het plaatsen van mensen - in een(re-)integratietraject - in zogenaamde 'kringloopwinkels'.
- ³⁰ Voor een uitgebreide beschrijving zie Brandsma, J. (2012). Onze Kolonie De Centrale Vereeniging voor Gezondheidskolonies voor Zwakzinnigen (1912-1984). *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 5, 591-603.
- ³¹ 'De samenstelling van dit jubileumboekje werd opgedragen aan ons mede-bestuurslid, de heer Hermen J. Jacobs, als de enige in ons midden, die de geschiedenis der kolonie vanaf het begin daadwerkelijk heeft meegemaakt' (Prins, 1960, 91).

- ³² P.H. Schreuder en G.J. Vos waren schoolhoofden in 's-Gravenhage. J.W.H. Wijsman was schoolarts in diezelfde gemeente.
- ³³ TvBO = Tijdschrift voor Buitengewoon Onderwijs.
- ³⁴ De naamgeving van het tijdschrift van de Vereniging is in de loop der jaren verschillende malen gewijzigd. Van 1906 tot 1916 *Tijdschrift der Vereniging van Onderwijzers en Artsen werkzaam aan inrichtingen voor Onderwijs aan Achterlijke en Zenuwzwakke Kinderen*; van 1917 tot 1919 *Pais, Maandblad uitgegeven door de Nederlandse Vereniging van Schoolartsen, de Vereniging van Onderwijzers en Artsen aan Inrichtingen voor Onderwijs aan Achterlijke en Zenuwzwakke Kinderen en de Vereniging van Spraakleeraren*; van 1920 tot 1952 *Tijdschrift voor Buitengewoon Onderwijs, orgaan der Vereniging van Onderwijzers en Artsen werkzaam bij het Buitengewoon Onderwijs*; van 1952 tot 1962 *Tijdschrift voor Buitengewoon Onderwijs en Orthopedagogiek*; van 1962 tot heden *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*.
- ³⁵ 'In de vacature van den heer de Boer wordt voorzien door benoeming van den heer Herm. J. Jacobs' (P.H. Schreuder, 1933a, 1).
- ³⁶ Tot eind jaren tachtig is aan dit principe vastgehouden.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

Zie hiervoor <http://tvodigitaal.nl> – december– 'Artikelen, Columns, Mededelingen'.

OVER DE AUTEUR

Jan Brandsma werkte van 1969 tot 1987 als onderwijzer in het speciaal onderwijs. Van 1988 tot 2002 was hij directeur van het Seminarium voor Orthopedagogiek en van de Faculteit Educatie van de Hogeschool Utrecht tot 2008. Thans is hij als orthopedagoog/onderzoeker met name geïnteresseerd in de geschiedenis van het speciaal onderwijs.

E-mail: jgbrandsma@gmail.com